

Оксана Пономарьова

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СИСТЕМНИХ ВІДНОШЕНЬ У ЛЕКСИЦІ

Робота над лексикою на заняттях з іноземної мови має величезне як загальноосвітнє, так і практичне значення. Вивчення лексичного матеріалу розширює знання учнів про мову, що вивчається, показує існуючі зв'язки між лексикою та іншими мовними рівнями – фонетикою, словотвором, морфологією, синтаксисом, стилістикою, формує лексико-семантичний підхід до слова, знайомить зі сферами вживання слів, з основними джерелами поповнення словникового запасу людей. З погляду практичної значущості, вивчення лексики розкриває слово як елемент словникової системи, позитивно впливаючи на усвідомлення учнями специфіки іншомовних одиниць, сприяє оволодінню орфографічними навичками, є базою збагачення словникового запасу учнів, виховує у них потребу у виборі потрібного слова для вираження тієї чи іншої думки у власному мовленні, формує вміння користуватися лінгвістичними словниками.

Лексична робота на заняттях з іноземної мови включає різноманітні напрямки практичної діяльності над словом. Вона може проводитися і як кількісне збагачення словникового запасу студентів, і як робота над значеннями слів, відтінками їх значень, активізацією словника тощо.

Основними етапами навчання лексики є: а) презентація нової лексики; б) організація її засвоєння; в) організація повторення засвоєної лексики в мовних ситуаціях, у текстах; г) контроль за якістю засвоєння. Найскладнішим етапом є організація засвоєння нових слів, підґрунтям якої є низка спеціально підібраних лексичних вправ.

Дослідники вважають, що одним із найбільш ефективних прийомів лексико-семантичної роботи є аналіз системних відношень слів. Під системними ми маємо на увазі, у першу чергу, парадигматичні відношення, тобто «відношення між словами на основі спільності або протилежності їх

значень» [1]. Серед них можна виділити: 1) відношення смислової подібності (синонімія); 2) відношення смислового протиставлення (антонімія); 3) наявність декількох значень в одній і тій же лексичній одиниці, що викликається неодноразовим її переосмисленням (полісемія); 4) існування слів, однокових або подібних за звучанням, але різних за лексичним значенням (омонімія); 5) відношення смислового включення (гіпонімія та гіперонімія).

Найкраще сприяють розширенню словникового запасу вправи на підбір синонімів. До них належать: а) вправи на самостійний добір синонімів до поданого слова; б) вправи на заміну синонімів у словосполученнях і реченнях; в) вправи на вибір одного з поданих синонімів для точного поєднання їх з іншими словами в реченні. Доцільним є наведення в якості синонімів запозичень, які легко запам'ятовуються в силу інтернаціональності звучання. Приміром, як синонім до англійського іменника *study* можна підібрати лексему *analysis*, яка є співзвучною з українським еквівалентом *аналіз*, а до німецького дієслова *zusammensetzen – montieren* (порівняйте з українським *монтувати*). Або ж англійський синонімічний ряд *artist, builder, creator, designer, engineer, inventor, planner* можливо продовжити словом *architect* (український еквівалент – *архітектор*).

Паралельно з формуванням зв'язків між лексичними одиницями, що мають подібне значення, варто використовувати завдання на підбір антонімічних пар, які також дають можливість зміцнити семантичні зв'язки лексем на шляху до вільного оволодіння мовними навичками. При цьому вибір слів постійно проходить за схемою теза – антитеза [2: 237], що допомагає учням проводити асоціації, побудовані на протиставленні. Таким чином, як зазначає Б. Ю. Норман, «антонімія в мовно-мисленому процесі утворює свого роду невидимий, але постійний фон» [3: 154].

Явища синонімії та антонімії тісно пов'язані з багатозначністю лексем, адже у разі наявності кількох значень в одній лексемі, вона може одночасно належати до різних синонімічних рядів та антонімічних пар. Це необхідно враховувати при розробці вправ, даючи учням можливість одночасного

віднесення полісемічного слова до декількох парадигм, наприклад, антонімами до англійського прикметника *free* у значенні «вільний» можуть виступати лексеми *busy, occupied*, а у значенні «безкоштовний» – *costly, priced* тощо.

Ще однією лексичною вправою, яка базується на виявленні системних відношень, є побудова семантичних полів певного терміну. Лексико-семантичне поле – сукупність парадигматично-пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і виражають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ [1]. Побудова такого поля дозволяє наглядно-графічно показати відношення різних типів. Розглянемо для прикладу варіант представлення лексико-семантичного поля поняття «дерево», представленого англійською лексемою *tree*. Зобразивши схематично дерево, і показавши стрілками його елементи – *trunk* «стовбур», *roots* «коріння», *branches* «гілки», *leaves* «листя», ми можемо показати відношення гіпонімії, тобто включення цих слів до ширшого поняття «дерево». Зазначивши вид цього дерева, наприклад, *maple* «клен», і навівши поряд назви інших видів дерев – *birch* «берези», *pine* «сосни», *oak* «дуба», ми демонструємо синонімію. Лексико-семантичні поля не ізольовані, а пов'язані між собою. Повертаючись до нашого прикладу, ми можемо продовжити відображати системні відношення, наприклад, переходячи до ознак позначуваного поняття – величини, віку тощо.

Отже, акцент на вивчення системних відношень у лексиці дозволяє формувати, систематизувати і вдосконалювати лексичні знання та вміння учнів; цілеспрямовано вибирати необхідні слова для вираження думки та її найтонших нюансів; активно вживати в мові синоніми, антоніми, омоніми, пароніми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підр. для студ. філол. спеціальностей вищих навч. закладів / М. П. Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.
2. Камянова Т. Г. Успешный английский. Системный подход к изучению английского языка / Татьяна Григорьевна Камянова. – М.: Эксмо, 2017. – 480 с.
3. Норман Б. Ю. Грамматика говорящего / Б. Ю. Норманн. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1994. – 228 с.